

feminizam kao politička filozofija

alison m. džagar

U određenom smislu, feminizam je oduvek postojao. Naravno, koliko god su žene bile potčinjene, one su se toj potčinjenosti odupirale. Ponekad je otpor bio kolektivni i svestan; u druga vremena bio je usamljen i tek polusvestan, kao onda kad su žene pokušavale da pobegnu od društveno propisanih uloga kroz bolest, drogu i uzimanje alkohola, čak i ludilo. Uprkos kontinuitetu ženskog otpora, međutim, tek u poslednje dve ili tri stotine godina pojavio se vidljiv i široko rasprostranjen feministički pokret koji je nastojao da se bori na organizovan način protiv posebne opsesije žena.

Prvi nedvosmisleno feministički glasovi začuli su se u Engleskoj u XVII veku. U narednih 200 godina više je glasova stalo da se javlja u isti mah u Francuskoj i Sjedinjenim Državama. Organizovani feminizam pojavio se u periodu ekonomske i političke transformacije: industrijski kapitalizam je počinjao da se razvija, i Britanija, Francuska i Sjedinjene Države prihvatale su političke sisteme predstavnike demokratije. Ove ekonomske i političke promene drastično su promenile društveni položaj žena kao i način na koji su žene taj položaj opažale. Mnoge od ovih promena proizašle su iz preobražaja ekonomskog i političkog značenja porodice.

U ovom ranom modernom razdoblju, proizvodnja je bila organizovana posredstvom domaćinstva, a plemićke porodice su još uvek imale znatan politički uticaj i pored toga što je feudalni sistem bio zamenjen centralizovanom nacionalnom državom. Na osnovu njihove pripadnosti porodici, ženama je bio zajamčen izvestan status kako u proizvodnji tako i u vlasti iako je taj status uvek bio niži nego status muškarca. Plemkinje su uživale dosta veliku političku moć kroz uticaj na porodice, a udete žene koje nisu bile plemenitog porekla imale su znatnu ekonomsku moć u vlastitim porodicama jer je proizvodnja bila organizovana kroz domaćinstvo. U predindustrijsko doba, većina žena bila je čvrsto integrisana u sistem proizvodnog rada neophodnog za opstanak porodice. U to doba, briga o deci i ono što danas smatramo kućnim poslom zahvatala je tek srazmerno malo od ukupnog ženskog vremena. Uz te zadatke, većina žena imala je znatan doprinos u proizvodnji hrane, kroz gajenje živine i pčelarstvo, spravljanje mlečnih proizvoda i povrtnarstvo; bile su odgovorne za preradu i čuvanje hrane; prele su pamuk i vunu, a onda tkale ili plele od tih proizvoda odeću; pravile su sapun i sveće, skupljale obimno empirijsko znanje iz medicine i proizvodile efikasne lekove od trava. Značaj ženskog doprinosa društvenom opstanku bio je tako očigledan da je izgledalo bezrazložno postavljati pitanja o njemu: žensko mesto u društvenom poretku tako je izgledalo kao prirodna nužnost.

Uticaj industrijalizacije, zajedno sa razvojem demokratske države potkopao je i konačno preoblikovao tradicionalne odnose koji su određivali predindustrijsko društvo. Među njima, naravno, preoblikovao je porodicu i tako razbio tradicionalni položaj žene u njoj. Žene viših klasa izgubile su političku moć sa padom aristokratskih porodica i usponom demokratske države. Na sličan način ženama iz nižih klasa položaj je bivao podrivan kako god je industrijalizacija prenosila delove njihovog tradicionalnog rada iz domaćinstva u fabrike. Iako je mnogo žena bilo zaposleno u fabrikama, naročito onim prvim, industrijalizacija njihovog tradicionalnog rada značila je da se smanjivala ženska kontrola nad tako vitalnim delatnostima kao što je prerada hrane, proizvodnja tekstila i odeće. Smanjen doprinos žena u domaćinstvu povećao je njihovu ekonomsku zavisnost od muževa i smanjio im moć u odnosu na ove.

Istovremeno sa padom ekonomskog i političkog značaja porodice koji je vodio ka ugrožavanju ekonomskog i političkog statusa žena, time je bar ispunjavao obećanje novog statusa žene, koji ne bi bio predodređen njenom porodičnom pripadnošću. Na primer, fabrički sistem i mogućnost najamnog rada otvorili su ženi po prvi put izgled za ekonomsku nezavisnost izvan domaćinstva i po strani od muževa. Na sličan način, demokratski ideali jednakosti i autonomije pojedinca pružali su osnovu za izazov tradicionalnim pretpostavkama o prirodnoj potčinjenosti žena muškarcima. Protivrečni rezultati ovakvog ekonomskog i političkog razvoja značili su da se položaj žena u društvu ne ukazuje kao prirodna nužnost. Namesto ovog, žene postaju ono što marksisti nazivaju »pitanjem«. Ovo pitanje se najpre ticalo odgovarajućeg mesta žena u novom industrijskom društvu i mnogi su odgovori bili predlagani. Organizovani feminizam pojavio se kao ženski odgovor na to pitanje.

U poslednja dva ili tri veka svog postojanja, organizovani feminizam nije govorio jednim glasom. Tek što se feminizam pojavio kao odgovor na izmenjene uslove u Engleskoj XVII veka, tako su okolnosti u menjanju od tog vremena menjale i žižu feminističkih zahteva. Na primer, glasanje, trezvenjaštvo i kontrola rađanja bili su, u jedno ili drugo vreme, predmet organizovanih feminističkih kampanja. Najnovije oživljavanje feminizma došlo je u kasnim šezdesetim godinama sa onim što je poznato kao pokret za oslobođenje žena. Ovaj je pokret prevazišao sve ranije talase feminizma širinom svojih zahteva i dubinom svojih kritika. Bio je i daleko manje ujedinjen nego raniji feministički pokreti, nudeći mnoštvo analiza ugnjetavanja žena i obilje vizija ženskog oslobođenja.

»FEMINIZAM« I »OSLOBOĐENJE ŽENA«

»Feminizam« je reč francuskog porekla. Najpre se odnosila na ono što se u Sjedinjenim Državama XIX veka nazivalo »ženski pokret«: raznoliko mnoštvo grupa koje su sve, na ovaj ili onaj način, stremile »unapređivanju« položaja žena. Kad je reč »feminizam« usvojena u Sjedinjen-

bim Državama početkom XX veka, bila je pak upotrebljavana da označi jednu posebnu grupu branitelja ženskih prava, naime grupu koja je zastupala jedinstvenost žene, mistično iskustvo materinstva i posebnu čistotu žene. *Erenrajh* i Englezi nazivaju ovaj trend u ženskom pokretu »seksualnim romantizmom« i stavljaju ga nasuprot »seksualnom racionalizmu«. Za razliku od romantičnih »feministkinja«, seksualni racionalisti su tvrdili da je potčinjenost žene iracionalna ne zato što su žene čistije nego muškarci, nego zbog osnovnih sličnosti između žena i muškaraca. U savremenijoj upotrebi, ograničenje značenja pojma »feminizam« karakteristično za XIX vek, opet se izgubilo. Sada, »feminizam« je reč koja se obično koristi da bi označila sve koji teže, po bilo kom osnovu, dokrajčivanju ženske potčinjenosti. Tako i ja koristim taj termin.

Ova široka definicija feminizma suprotna je načinu na koji je neki upotrebljavaju, kako bi rekla *Linda Gordon*, »kao *imprimatur* koji dodeljuje onima s kojima se slažu«. Kako se feministički zahtevi tiču svakog aspekta naših života, termin **feminizam** nosi moćan emocionalni naboj. Za neke to je pogrdan termin; za druge on je počast. Shodno tome, neki poriču naslov »feminista« onima koji polažu pravo na njega, a neki bi da ga dodele onima koji bi ga odbacili. Kao *Gordon*ova, mislim da je takva praksa ne samo sektaška nego nas navodi na pogreške u pogledu istorije. Kao što je neodgovarajuća teorija pravde još uvek koncepcija pravde, tako bih rekao da je neodgovarajuća feministička teorija još uvek koncepcija feminizma. Cilj mi nije otkriće platoničkog idealnog oblika feminizma i izlaganje suparničkih teorija kao pogrešnih. Namesto toga, želim da doprinesem formulisanju koncepcije feminizma adekvatnije od prethodnih koncepcija utoliko što će pomoći ženama da postignu najpotpunije moguće oslobođenje.

»Pokret za oslobođenje žena«, kao što sam već naznačila, najznačajniji je oblik feminizma u savremenim zapadnim društvima. Samo ime pokreta odražava politički kontekst iz koga proizilazi, te obezbeđuje i nagoveštaje nekih od načina na koje se razlikuje od ranijih oblika feminizma. Rani feministi koristili su rečnik »prava« i »jednakosti«, ali u kasnim šezdesetim »ugnjjetavanje« i »oslobođenje« postale su ključne reči političkim aktivistima sa nove leve. U širenju »pokretâ za oslobođenje« (oslobođenje crnaca, gay — oslobođenje, oslobođenje trećeg sveta itd.) bilo je neizbežno da se novi feminizam nazove »oslobođenjem žena«. Promena jezika odražava značajan razvoj u političkoj perspektivi savremenog feminizma.

Etimološki, reč »opresija« potiče od latinskog »*pritishati nadole*« ili »*pritishati uz*«. Ovaj koren sugerise da ljudi koji su predmet opresije pate od neke vrste ograničenja slobode. Nisu sva ograničenja ljudske slobode, ipak, opresivna. Ljudi nisu pod opresijom jednostavno prirodnih pojava, kao što su sila teže, mečave ili suše.³ Namesto toga, opresija je rezultat ljudskog delovanja, ograničenja koja su od strane čoveka nametnuta ljudskoj slobodi.⁴

Ipak, nisu sva ograničenja nametnuta od strane čoveka ljudskoj slobodi opresivna. Opresija mora biti i nepravedna.

OSLOBOĐENJE ŽENA I POLITIČKA FILOZOFIJA

Uprkos novim perspektivama, postoji kontinuitet između tradicionalnih i savremenih feminističkih projekata. Tražeći oslobođenje, savremeni feministi nužno preuzimaju zanimanje svojih prethodnika za slobodu; pravdu i jednakost. Njihova briga za tradicionalne pojmove političke filozofije znači da feministkinje ne mogu da izbegnu srodne filozofske kontroverze oko odgovarajućeg tumačenja ovih pojmova. Očigledno, beskonačne nesuglasice oko toga šta je sloboda, pravda i jednakost dovele su do karakterizacije ovih pojmova kao »*sustinskih oporenih*«,⁵ i dobar deo same političke filozofije može da se posmatra kao neprekidan niz pokušaja da se definišu alternativni pojmovi slobode, pravde i jednakosti. Razvijajući sopstveno tumačenje ovih ideala, žensko oslobođenje zalazi u političku filozofiju.

Delom zbog njihovog tradicionalnog obrazovanja a delom pokušavajući da »legitimišu« filozofiju feminizma, akademski filozofi pokušavali su da raspravljaju o feminističkim temama kao što su to činili o starijim i bližim pojmovima. S druge strane, popularna rasprava neakademskih feminista vrtela se oko pitanja opresije. Ovaj novi jezik postavio je nova filozofska pitanja u vezi sa pojmovima opresije i oslobođenja. Evo nekih od tih pitanja. Kakva je tačno priroda posebne opresije nad ženama? Razlikuje li se priroda te opresije prema različitim grupama žena?

Može li pojedinačna žena izbeći opresiju? Ako je žena pod opresijom, ko su njeni opresori? Može li neko biti nesvestan ili nenameran opresor? Mogu li opresori i sami biti pod opresijom? Mogu li pojedinačni članovi opresorske grupe da se uzdrže od opresije nad ženama dokle grupa kao takva nastavlja da postoji? Na svako od ovih pitanja savremeni feministi su dali niz međusobno konkurirajućih odgovora.

Feministički politički filozofi tako koriste i tradicionalne i netradicionalne kategorije u pokušajima da opišu i evaluiraju žensko iskustvo. U oba slučaja, oni često pokreću takva strujanja koja mogu da izgledaju strana političkoj filozofiji kako se ona obično shvata. Na primer, oni postavljaju pitanje ljubavi, prijateljstva ili seksualnosti. Oni se pitaju šta znači demokratizovati kućne poslove i staranje o deci. Oni čak bacaju rukavicu ukorenjenim gledanjima na prirodno seksualnog opštenja i rađanja dece. Njihovi zahtevi ili slogani nisu uobičajeni i mogu da izgledaju ne-politički. Oni zahtevaju »kontrolu tela«, »kraj seksualnog popredmećenja« i »reproduktivna prava«. Oni čak tvrde: »*Lično je političko*«.

Usredsređujući se na ove teme feministički teoretičari istražuju mogućnost primene postojećih političkih kategorija na oblasti ljudske egzistencije za koje se dosad smatralo da leže izvan sfere političkog. Tako se feministička razmišljanja o jednakosti žena tiču ne samo pitanja jednakih šansi ili povlašćenog tretmana žena na tržištu, nego i toga da li jednakost iziskuje plaćeno porodijsko odsustvo ili čak tzv. bebe iz epruvete. Postavljajući takva pitanja, savremeni feministi uspostavljaju novu žižu, u političkoj filozofiji. Pre nego da naprosto daju nove odgovore na stare probleme, oni pokušavaju da pokažu da su sami problemi bili razmatrani preusko. Rekonceptualizirajući stare probleme ili postavljajući nove, savremeni feminizam stavlja na probu adekvatnost postojećih političkih teorija i, tamo gde tradicionalna politička teorija izgleda neadekvatna, on počinje da predlaže alternativne načine konceptualiziranja društvene stvarnosti i političke mogućnosti. Nastojeći da proširi tradicionalno polje političke filozofije, savremeni feminizam upućuje izazov kako postojećim političkim teorijama, tako i našem poimanju same političke filozofije.

ČETIRI KONCEPCIJE OSLOBOĐENJA ŽENA

Izvesne teškoće su endemske za svaki pokušaj da se kategorizuje društvena teorija. Najočiglednija teškoća je da se teorija postojano menja, delom kao odgovor na promenljivu društvenu stvarnost, delom kao odgovor na nove teorijske perspektive. Situacija žene su izuzetno brzo menja u sadašnjosti, i feministička teorija se stalno menja. Delom zbog toga što je feministička teorija nova intelektualna disciplina, feministički teoretičari ne rade unutar uspostavljenih paradigmi i shodno tome često upućuju izazov vlastitim temeljnim pretpostavkama. Ove izuzetno brze promene znače da ova analiza može da bude korisna kao opis tek u relativno kratkom vremenu, pa ipak se nadam da će njena kritička i predviđalačka vrednost možda biti trajnija.

Drugi problem sa kojim se suočavaju svi pokušaji klasifikacije je problem odabira principa organizacije. U bilo kom datom trenutku, društvena stvarnost može biti opažena ili pojmljena na mnoštvo različitih načina pa postojeća feministička teorija pruža mnoštvo opažanja i načina poimanja ženske situacije. Društvena teorija, međutim, ne stoji van društvene stvarnosti, ona je i sama deo te stvarnosti i, kao i ostali delovi, i sama je kadra da bude raznoliko analizirana. Koja se vrsta analize daje, koja se vrsta sličnosti i razlike naglašava, zavisi od svrhe u koju je i preduzeta analiza.

U mojoj analizi feminističke teorije, nisam zainteresovana za taksonomsku klasifikaciju koliko je god moguće više podvrsta. Tražim radije jasnu metodologiju da bih stvorila osnovu za teoriju i praksu koja će osloboditi ženu. Shodno tome, nastojim da pre smanjim nego povećam broj teorija. U potrazi sam za rodovima, za načinima da se pojmi ženska situacija koji su u osnovi međusobno nespojivi. Da bih to učinila, moram svakako da razlučim koje se razlike smatraju »temeljnima«, i nalažim da je korisnije da se identifikuju temeljne razlike oslanjajući se na četiri jasno razgraničene koncepcije ljudske prirode. Ove koncepcije, kako ću pokazati, povezane su sa jasno razgraničenim analizama opresije žena i jasno razgraničenim vizijama oslobođenja žena.

Kao i svi sistemi kategorizacije, moj će se možda suočiti sa mnoštvom izazova. On skuplja u istu kategoriju neka gledišta koja bi neki radije zadržali odvojenima; on razdvaja gledišta koja neki smatraju istovrsnima; i on u potpunosti zanemaruje određena gledišta. U onome što sledi želim da dam preliminarno objašnjenje mog sistema kategorizacije.

Među najočiglednijim propustima ove knjige su religijske i egzistencijalističke koncepcije oslobođenja žena. Ovakve koncepcije bile su istorijski značajne; odista, »*Drugi pol*«, koji je objavila 1949. egzistencijalistkinja *Simon de Bovoar*, mora se smatrati prethodnikom savremenog pokreta za oslobođenje žena. Izostavila sam religijska i egzistencijalistička gledišta u prvom redu zbog toga što ih ne smatram plauzibilnima. Ona su izvan matice savremenog feminističkog teorijskog razmatranja, verzije feminističke teorije koju smatram najplauzibilnijom.

Crni feminizam nije izostavljen, ali nije tretiran kao odvojena teorija jer crne feministkinje koriste mnoštvo teorijskih pristupa. Neke raspravljaju o situaciji crne žene u terminima liberalnog ili tradicionalnog marksističkog okvira; izvestan broj ih zastupa sopstvenu verziju separatizma, crni nacionalizam; najmalobrojniji su radikalni feministi, iako izgleda da nema lezbijskih separatista; a neki crni feministi smatraju da se situacija crnih žena može shvatiti jedino kroz razvoj socijalističke feminističke teorije, razvoj koji konceptualno povezuje kategoriju rasnog ili etničkog identiteta sa kategorijama pola i klase. Polazeći od mnoštva teorijskih orijentacija u crnom feminizmu, mislim da je korisnije da se istraži njihov doprinos u kontekstu četiri kategorije feminizma koje identifikujem nego da se ovi doprinosi predstave kao odraz same crne feminističke perspektive.

Na raspolaganju je relativno mali broj pisanih radova obojenih feministica izuzetno crnih, a ono što je na raspolaganju većinom je na nivou opisa. Naravno, potpuno adekvatna teorija oslobođenja žene ne može da prevedi iskustvo nijedne grupe žena i, u meri u kojoj socijalistički feminizam ne uspeva da teorijski razmotri iskustvo obojene žene, on ne može biti prihvaćen kao kompletan. Do sada, međutim, postoji relativno malo pokušaja među ne-crnim obojenim feministama da razviju razgovetnu ishaatljivu teoriju oslobođenja žena.

Još jedno upadljivo izuzeće sa mog spiska feminističkih teorija je anarhistički feminizam ili anarho-feminizam. Dok se znatan broj savremenih feminista poistovećuje sa anarhistima, njihova gledišta ne dobijaju zaseban tretman u ovoj knjizi. Razlog ove odluke je to što, kako je anarhizam tako širok pojam, svaka od četiri koncepcije oslobođenja žena koje razmatram sadrže gledišta koja opravdano mogu da budu opisana kao anarhistička. Anarhistički elementi mogu se pronaći u liberalnom (naročito slobodnjačkom) optuživanju države, u klasičnoj marksističkoj nadi da će država konačno »odumreti«, u radikalnim feminističkim napadima na patrijarhalnu moć u svakodnevnom životu i u njho-

vim elternativama samopomoći, i u socijalističkim feminističkim kritikama hijerarhije i autoritarosti na levcu. Kako svo ovo mnoštvo gledišta može da se označi anarhističkim, izgleda nemoguće identifikovati jednu koncepciju ljudske prirode i društva koja ne isključuje znatan broj samozvanih anarhista. Shodno tome, radije ću jednostavno zabeležiti elemente anarhizma kad se oni pojave u kontekstu onoga što vidim kao četiri ključne savremene paradigme oslobođenja žena, nego da identifikujem feministički anarhizam kao posebnu feminističku teoriju.

Kažem »analize« radikálnih feministica radije nego »analiza« jer nema nijedne radikalno-feminističke analize ugnjetavanja žena. Nema, kako ćemo videti, niti jedne radikalno-feminističke koncepcije ljudske prirode. Politička tradicija koju ću zvati »radikalnim feminizmom« ima korene u dva različita tipa tla: u osnovi liberalnom pokretu za građanska prava i u novoj levici marksističke inspiracije. Zbog ovog protivrečnog nasleđa, radikalni feministi smatraju teškim lociranje njihovih sadržaja u shvatljiv teoretski okvir, a radikalni feministički pokret ustvari je sačinio mnoštvo analiza ugnjetavanja žena i mnoštvo vizija oslobođenja žena. Ono što je povezivalo sve ove analize bilo je ubeđenje da je ugnjetavanje žena bilo fundamentalno: ovo znači, ono je bilo uzročno i pojmovno nesvodljivo na ugnjetavanje bilo koje druge grupe. Ovo sam ubeđenje uzela kaodefinitivno za radikalni feminizam, a on služi i kao moje opravdanje što sam radikalni feminizam identifikovala kao posebno feminističko stanovništvo. Možda ovu opravdanje neće moći duže da posluži kao takvo. Unutar radikalnog feminizma zapažam rastuće razlikovanje između onih koji naglašavaju fundamentalno i verovatno biološki zasnovanu posebnost u iskustvu svih žena i onih koji stavljaju sve veći naglasak na način na koji su žene podeljene rasama i klasama. Ova druga grupa se približava poziciji koju ja označavam kao socijalistički feminizam i za nekoliko godina pojmovno razlikovanje između radikalnog feminizma i socijalističkog feminizma će možda morati da bude preispitano.

Socijalistički feminizam je možda najupitnija od svih četiriju paradigmi koje sam identifikovala. U jednu ruku, on se ne može jasno odvojiti od nekih najnovijih izraza radikalnog feminizma, dokle god on uzima dominaciju pola kao bar toliko fundamentalno koliko je to klasna dominacija u marksističkom smislu »klase«. S druge strane, socijalistički feminizam se može posmatrati kao relativno minorna revizija tradicionalnog marksizma i neki bi mogli da poreknu da je njegova revizija centralnih marksističkih kategorija dovoljno značajna kako bi opravdala njegovo priznavanje kao odvojene paradigme. Po meni, socijalistički feminizam je još uvek distinktan kako u odnosu na radikalni feminizam tako i u odnosu na tradicionalni marksizam. U jednu ruku, verujem da su socijalističko-feminističke revizije marksizma fundamentalne, i da zahtevaju preispitivanje svake marksističke analize, od kućnih poslova do imperijalizma. Kasnije, pružiću podrobna obrazloženja nepohodna da podupru moju tvrdnju da socijalistički feminizam, iako još u procesu razvoja, jeste distinktna i shvatljiva, koliko i prosvetljajuća i korisna, teorija oslobođenja žena.

Moje je uverenje da četiri feminističke paradigme koje predstavljaju jesu najšire prihvaćene i plauzibilne koncepcije oslobođenja žena koje u sadašnjosti postoje. Nadalje, ako ima smisla u kome bi se ove teorije razvijale hronološki, i pored toga što su još u optičaju i nastavljaju sa međusobnim uticajima, lako je izložiti svaku kako je ocrtano, barem delimično, tako da odgovori na probleme inherentne prethodnoj teoriji. Kad se svaka teorija razmotri u kontekstu suparničkih, razumevanje svake je produbljeno a pojavljuje se i osećaj za produžavanje i dijalektičku povezanost feminističke teorijske misli.

Imajući u vidu brzi razvoj i unakrsna oplodjenja karakteristična za savremenu feminističku teorijsku misao, očigledno je da se svaki pokušaj kategorizacije izlaže riziku u najboljem slučaju propisavanju, a u najgorem iskrivljivanju. Feminističke teorije koje identifikujem posredstvom njihovih osnovnih pretpostavki o ljudskoj prirodni smatraju se zamisljenim kao racionalne konstrukcije idealnih tipova. Ovo implicira da možda nijedan pojedinac neće prihvatiti svaki aspekt onoga što sam identifikovala kao pojedinačnu teoriju. Oni koji prihvataju tu poziciju u opštim crtama možda nisu razvili pretpostavke na kojima ja smatram da počiva njihov položaj; ili možda ne žele da izvuku zaključke za koje ja smatram da proizilaze iz njihovih gledišta. Drukčije, izazvani od ostalih feminističkih teorija, oni su možda pokušali da provere svoje račune, čak i po cenu inkonzistentnosti sa sopstvenim filozofskim pretpostavkama. Rekonstrukcija feminističkih teorija kao idealnih tipova minimizira sličnosti između njih i izostrava razlike. Moj krajnji cilj, naravno, nije da probudim podelu među feministama; cilj će mi pre biti da ih uklonim. Smatram, ipak, da se ovo najbolje može postići, preko neprodubljenog istraživanja naših razlika koje tačno objašnjavaju šta je na kocki. Tako je utrput za razrešavanje tih razlika, razrešavanje koje treba da pruži čvrstu osnovu za budući politički rad i dalji teorijski razvoj.

- 1 Barbara Ehrenreich and Deirdre English, »*For Her Own Good*« (Garden City, New York; Anchor Books, 1979), p. 20.
- 2 Linda Gordon, »*The Struggle for Reproductive Freedom: Three Stages of Feminism*«, in Zillah R. Eisenstein, ed., »*Capitalist Patriarchy and the Case for Socialist Feminism*« (New York: Monthly Review Press, 1979), p. 107.
- 3 Ovo gledište je suprotno gledištu koje su zauzeli Džudit Far Tormi u »*Exploitation, Opression and Self-Sacrifice*«, »*Philosophical Forum* 5, nos. 102 (Fall-Winter 1973-74): 216. Tormi veruje da ljude mogu ugnjetavati i ne-ljudske pojave kao što su vremenske prilike.
- 4 Konceptualna veza između ugnjetavanja i ljudskog delanja je pretpostavljena, ustvari, sledećom crtom ugnjetavanja koju pominjem, naime, da je ono nepravedno. Bar po shvatanju pravde u modernom dobu, smatra se da se pitanje pravde postavlja samo s obzirom na situacije koje su proizvod ljudskog delanja. Na primer, nije ni pravedno ni nepravedno da neki pojedinci budu rođeni sa fizičkim hendikepima, sve dotle dok ti hendikepi ne mogu da se povežu sa nekom prethodnom nepravednom situacijom, kao što je potranjenost majki koja je mogla da bude izbegnuta ili izlaganje zagadivanju okoline koje je moglo biti izbegnuto.
- 5 W. B. Gallie, »*Essentially Contested Concepts*«, »*Proceedings of the Aristotelian Society*« 56 (1955-56): 168-98. Cf also Alasdair McIntyre »*The Essential Contestability of Social Concepts*«, »*Ethics*« 84 (1973) 1-9.
- 6 Thomas S. Kuhn, »*The Structure of Scientific Revolutions*« (Chicago: University of Chicago Press, 1962). U narednim poglavljima razgradiću ovo gledanje na feminističku teoriju kao paradigmatu.

S engleskog: V. Krtinić